لە "ژ.ک."وە بۆ کۆمار

مێژوو نووسیی حیزبی لە ژێر تیشکی ڕەخنەدا

ئەیوب ئەیوبزادە

فەسڵی نوهەم سیاسەتی کوردی لەبەردەم چوارڕێیانێکدا

 مافی بڵاوکردنەوەی ئەم بابەتە بۆ نووسەر پارێزراوە

ئه‌یوب ئه‌یوبزاده

سیاسه‌تی کوردی له‌به‌رده‌م چوارڕێیانێکدا

رێبه‌رایه‌تیی سیاسه‌تی کوردی له‌و چرکه ساته هه‌ستیارو چاره‌نووسسازه‌دا ده‌بوایه له‌نێوان چوارڕێیانێکدا هه‌ڵبژاردنی بکردایه. رێگای یه‌که‌م ئه‌وه بوو بزووتنه‌وه‌ی کورد له‌و هه‌له که‌ڵک وه‌رنه‌گرێ و چاوه‌ڕوانی ره‌وتی رووداوه‌کان بمێنێته‌وه. یاخۆ له باشترین حاڵه‌تدا گوێبیسی ئامۆژگاریی ئینگلیسه‌کان بوایه بۆ گه‌ڕانه‌وه‌ی ده‌سه‌ڵاتی داگیرکه‌رانه‌ی تاران بۆ کوردستان.

دووهه‌م رێگا مل که‌چ کردن بۆ پاشکۆیه‌تیی حکومه‌تی ئازه‌ربایجان له ته‌ورێز بوو.

به‌دیلی سێهه‌م: درێژه‌دان به ئامانجی ژێکاف بۆ پێک هێنانی کوردستانێکی گه‌وره بوو.

ئاڵترناتیوی چواره‌میش بریتی بوو له دانوساندن له‌گه‌ڵ کاربه‌ده‌ستانی سۆڤیه‌تی به‌مه‌به‌ستی راکێشانی پشتیوانیی ئه‌وان بۆ پێکهێنانی قه‌واره‌یه‌کی سه‌ربه‌خۆی نه‌ته‌وه‌یی له رۆژهه‌ڵاتی کوردستان.

له حاند ئه‌و چوار به‌دیله‌دا پێشه‌وا بۆ به‌دی هاتنی ئاڵترناتیوی چواره‌م قۆڵی هه‌ڵماڵی. له هه‌ڵبژاردنی ئه‌و بریاره چاره‌نووسسازه‌دا بیرێکی ورد به له‌به‌رچاوگرتنی پارسه‌نگی هێزه‌کان ده‌وری بینیبوو. بۆ نه‌ته‌وه‌ی ژێرده‌ستی کورد که ته‌نێ به‌شی راوناو تووناکردنی هویه‌تی میلیو نه‌ته‌وه‌یی بووه، پاراستنی ته‌واویه‌تی ئه‌رزیی ئێران ده‌یتوانی چ جێگایه‌کی هه‌بێ؟ ئه‌و چوارچێوه جوغرافیاییه‌ که ئێرانی ناو بوو، چ خۆشیو به‌خته‌وه‌رییه‌کی بۆ ئینسانی کوردی به‌دیاری هێنابوو، که پێشه‌وا غه‌م بۆ ته‌واویه‌تیی ئه‌رزیی بخوا. بۆیه به‌دیلی یه‌که‌م بۆ پێشه‌وا نه‌یده‌توانی قابیلی قه‌بووڵ بێ.

له‌و ماوه‌یه‌دا پێشه‌وا:

"دوو جار رۆیشتوه بۆ تاران و هه‌ر دوو جاره‌که چاوی به شا که‌وتووه و داوای لێکردووه که له بری ناردنی تۆپو تانک بۆ کوردستان، پێویسته پێداویستی گه‌شه کردن و په‌روه‌رده‌و بارهێنان و له‌ش ساغی بنێرێت بۆ کوردستان".[1]

کاربه‌ده‌ستانی تاران له هیچ ئاستێکدا ته‌نانه‌ت له هه‌لومه‌رجێک که ئێران له‌لایه‌ن هاوپه‌یمانانه‌وه داگیر کرابوو و ده‌سه‌ڵاتی پاشایه‌تی له دۆخێکی ئاڵۆز و قه‌یراناویشدا بوو، دیسانیش حازر نه‌بووه سووکه ئاورێکیش له مه‌سه‌له‌ی کورد بداته‌وه. بۆیه هیچ کام له سه‌فه‌ره‌کانی پێشه‌وا نه‌یتوانی گۆڕانێک له سیاسه‌تی تاران له حاند کوردستان بێنێته دی.

بیره‌وه‌رییه‌کانی "حه‌سه‌ن ئه‌رفه‌ع" له‌م پێوه‌ندییه‌دا بۆ ناسینی برۆکه‌یه‌ک له هه‌وڵو که‌سایه‌تیی پێشه‌وا شیاوی خوێندنه‌وه‌ن. ئه‌رفه‌ع له بیره‌وه‌رییه‌کانی دا ده‌نووسێ:

"له‌و سه‌روبه‌نده‌دا بوو که قازی محه‌ممه‌د و سه‌یفی قازی هاتنه تاران. رۆژێک برای قازی محه‌ممه‌د - سه‌در- که نوێنه‌ری مه‌جلیسی شورای میللی-ش بوو، به ته‌لیفون داوای لێکردم تا چاوپێکه‌وتنێک له‌گه‌ڵ ئه‌و، و براکه‌ی هه‌بێ. ئه‌وان هاتن بۆ ستادی ئه‌رته‌ش و گفتوگۆیه‌کی هه‌مه بابه‌ته‌و دوورو درێژمان کرد.

ئەیوب ئەیوبزادە

سەدر و سەیف تا رادەیەک خۆیان دەپاراست و هێمن بوون و بە پێچو پەنا قسەیان دەکرد و دەیانگوت هیوادارن دەوڵەتی ئێران لە تایبەتمەندیيەکانیان بگات و مافی نەتەوەیی ئەوان بسەلمێنێ و ئەوانیش بۆ پێشخستنی تەواوی میللەتی ئێران هاوکاری دەوڵەت بکەن. قازی محەممەد کە راست و رەوانتر لەم دووانە قسەی دەکرد لە سەرەتادا گلەیی لە نارەحەتیەکانی پێشوو کرد. پاشان لە فەسادو نالایق بوونی دەزگاکانی دەوڵەت لە ناوچە کوردنشینەکان دواو لەم بابەتەوە کە بۆ چی لە کوردەکان بۆ کاری دایرەکانی ئەو ناوچەیە کەڵک وەرناگیرێ قسەی کرد. من لە وڵامدا گوتم خاوەن شکۆ پاشای مەزن! هەر ئەو هەستەی لە بەرامبەر کورداندا هەیە کە لە بەرامبەر کەمایەتیەکانی تری نەتەوەیی دا هەیەتی... خاوەن شکۆ پاشای ئەم ئیمپراتوریەمو سەر بە نەتەوەیەکی تایبەتی نیە، بەڵکوو سەر بە هەموو کەمایەتیەکانی وەک فارس، تورک، بلوچ و کورد، تورکەمەن. عەرەب و ئەوانی ترە.. **سەرەرای ئەم گوتنانە دیتم قازی محەممەد کەسێکی ئاوا نیە کە بەو قسانە بترسێ، بەڵکوو لە داهاتوودا گیروگرفتمان بۆ پێک دێنێ.**"[2]

"هەر بۆیە تاران بەتەواوی لە مەسەلەی جیابوونەوەی کوردستان نەترەی چووبوو و بە هەموو توانایەوە هەوڵیدەدا لەسەر رێگای مەبەستێکی وا کۆسپ و تەگەرە بنێتەوە. بۆ ئەم مەبەستەش کومیسیۆنێکی دەوڵەتیی لە نوامبری 1941 ناردە کوردستان. کومیسیۆنەکە توانی ژمارەیەک لە گەورەپیاوانی دەسرۆیوی ناوچەکە کۆبکاتەوە، بەڵێنی پێدان بەمەرجێک ئەوان قەبووڵ بکەن جارێکی تر دەزگای ئیداریی دەوڵەتی دابمەزرێتەوە، دەوڵەتیش لە چەکدار بوونی وان چاو دەنووقێنێ و هەروەها دەشتوانن جلوبەرگی کوردیش بە ئازادی لەبەر بکەن".[3]

"بەڵام وادەو بەڵێنیيەکی وا، چ دەسکەوتێک نەبوو. لە دوای لەسەرکار لاچوونی رەزاشا ئەو خەڵکە هەم چەکدار بوون و هەم ئازاد بوون بۆ پۆشینی جلوبەرگی کوردی. بۆیە ئەم پێشنیارە بە خێرایی درایە دواوە".[4]

کورد ئەو قۆناغەی بەجێ هێشتبوو. پێشەوا و تێکۆشەرانی کورد بە تەجروبە ئەو راستیيەیان بۆ دەرکەوتبوو، کاربەدەستانی تاران لە قەیرانیترین دۆخی دەسەڵاتدارەتیشیان دا حازر نین کێشەی کورد بە هێند بگرن. بۆیە هەوڵەکانی پێشەوا و سیاسەتی کوردی ئیتر نەیدەتوانی هەر لە تاران چاو ببرێ. کورد لەو ماوەیەدا هەموو هێزی خۆی بۆ ئەوە تەرخان کردبوو لە تاران دووری بگرێ و لە بەرانبەردا لە نێو سیاسەتی زلهێزەکانی دەرەکی دا، بۆ پشتیوان بگەرێ.

ئاڵترناتیوی دووهەمیش کێشە بوو لە نێوان "خۆبوون" و پاشکۆ بووندا. مەبەسەت لە "خۆبوون" لێرەدا بەمانای پێکەوەنانی ماڵێکی سەربەخۆ بوو بۆ کورد و بونیاتنانی قەوارەیەکی سەربەخۆی نەتەوەیی.

لە گوتاری نەتەوەخوازیی پێشەوادا دوکترینی ناسیۆنالیسم بە مانای یەکسانیی مافی سەروەریی نەتەوەکان بوو. لە جیهانی هزرو بیری پێشەوادا جێگایەک بۆ خۆکەمبینیی نەتەوەیی لەئارادا نەبوو. ئەو بە وێنەی رێبەرێکی راستەقینەی نەتەوەیی بە هەموو توانایەوە هەوڵی دەدا کولتووری خۆکەمبینی و ژێردەستەیی لە بیرو مێشکی مرۆڤی کورد بنەبڕ بێ و بەرەو ئەوە هەنگاو بنێ متمانە بەخۆی و هێزی چارەنوسسازی خۆی پەیدا بکات.

ئەیوب ئەیوبزاده

لەو رۆژانەدا تێروانینی ناسیۆنالیستیی فیرقە لە حاند مەسەلەی کورد دەچووە خانەی روانینێکی دەمارگرژانەی نەتەوەییەوە. ئەو نەتەوەخوازییە لە هەوڵی ئەوە دابوو بەرگری لە دروست بوونی کیانێکی سەربەخۆی نەتەوەیی لە کوردستان بکات و مەسەلەی کورد وەک پاشکۆیەک بە قەوارەی ئازەربایجانەوە بلکێنێ. واتە هێشتا نەتەوەخوازیی کورد کۆتو بەندی دەسەڵاتی داگیرکەرانەی ناوەندی بە تەواوی لەسەر لانەچووبوو، لەلایەن نەتەوەخوازیی ئازەرییەکانەوە خۆی لە بەرانبەر هەڕەشەیەکی تردا دیتەوە. لەم پێوەندییەدا کۆنسولی ئەمریکا لە راپۆرتێکدا باسی دیداری خۆی لەگەڵ پێشەوەری دەکا و دەڵێ:

"هەرچۆنێک بێ پێشەوەری لە دیدارێکی کە ئەو دواییانە لەگەڵم کرد کوتی: ئەو راوێژی بە قازی محەممەد کردووە و بە "پیاوێکی چاک"ی دەزانێ. سەبارەت بە "کوردە ئازەربایجانییەکان" دیارە ئەو بەو شەرتەی قسەکە هەر لای خۆم بمێنێتەوە کوتی: ئەو پێی وانییە کوردەکان بتوانن حکومەتی خۆییان هەبێ و لە جیاتیان پێشنیاری پێکردوون ئەو ئامادەیە مەجلیسێکی نەتەوەییان بۆ پێک بهێنێ، واتە تەنی شوورایەکی ئوستانی لە ژێر حوکمی ئازەربایجان دا و پێنج کورسی لە مەجلیسی میللی ئازەربایجان دا. ئەو گوتی بەو رێگەیە دا کوردەکان فێر دەبن چۆن خۆیان بەرێوە بەرن و دواتر لەوانەیە بتوانن خودموختاری تەواو وەدەست بهێنن".[5]

پێشەوا لە کاتی درکاندنی ئەو مەترسییە دەڵێ:

"دوو دەفعە لەلایەن ئازەربایجانەوە بۆ تەورێزییان بانگ کردم کە لە ئازەربایجاندا گرێمان هەبێ ئەمن پێشنهادی وانم قەبووڵ نەکرد چون میللەتی کورد چوار ساڵە کە خودموختارە و داوای ئیستقلال و تیکخستنەوەی تەواوی خاکی کوردستان دەکات. زۆرم پێگران بوو کە لەو حەقەی دەست هەڵبگرێ و ئیحساساتی ئێوە مانیعی ئەوەی بوو کە ئێمە بە خودموختاری رازی بین چونکوو کە مودەی ئەو چەند رۆژەی کە جێژن گیراوە ئیحساساتیکی ئێوە نواندووتانە وێنەیەکی حەساس و کامیلە و دەبێ دنیا بزانێ کە کورد لیاقەتی ئیستقلالو سەربەخۆیی هەیە".[6]

بەدیلی سێهەم: درێژەدان بە رێبازی ژێکاف بوو. بەدیلو ئامانجی ژێکاف رەنگدانەوەی ویستو داخوازی لەمێژینەی هەموو نەتەوەی کوردبوو. هەر بەو پێیە هیچ کام لە رێبەرانی کوردیش لەگەڵ بیری بەدەوڵەت بوونی کورد گرفتیان نەبوو. لەو نێوەدا کاتێ چاو لە جموجۆڵە دیپلۆماسییەکانی پێشەواو ژێکاف دەکەی، بەدەوڵەت بوونی کورد لە ناوەندی سەرەکیی هەموو ئەو چالاکیانە دایە. بەڵام هەوڵدان بۆ دروست کردنی دەوڵەتێکی گشتگری کوردستانی لەلایەن هیچ کام لە زلهێزەکانی ئەو کاتەدا جێگای پشتیوانی کردن نەبوو. لەلایەکی تریشەوە کوردیش بە تەنیایی نەیدەتوانی ئەو ئامانجە لە کردەوەدا بێنێتە دی. ئەم کەشو هەوایە پێویستی گەڕان بە دوای بەدیلێکی تر دێنێتە ئاراوە.

ئەیوب ئەیوبزادە

حیزبی بەدەستەوە گرتنی دەسەڵاتی سیاسی

تایبەتمەندیی هەرە گرینگی کەشوهەوای ئەو ساڵانە، لەئارادابوونی هەولومەرجێکی نائاسایی بوو. لەلایەک داگیر کردنی ئێران و کێشەی بەرژەوەندیی ئەو زلهێزانە لە ئێران، وەزعێکی تایبەتیو نائاسایی لەو وڵاتەدا خوڵقاندبوو. لەلایەکی دیکەشەوە دەسەڵاتی ناوەندی سەروەریی سیاسیی پێ لەق ببوو. لەم لاشەوە بیری سەربەخۆیی و ماف ویستی لەنێو کورددا رۆژ لەگەڵ رۆژ زیاتر رەوتی گەشەو بەرەوپێش چوونی خۆی پێوابوو و سەردەمی ترسو خۆفی دەسەڵاتدارەتیی رەزا شای تێپەڕاندبوو.

بە کورتی بڵێین هەلومەرجێکی شۆڕشگێڕانە باڵی بەسەر وڵاتدا کێشابوو. هەل‌ومەرجێک کە نە دەوڵەتی داگیرکەری تاران دەسەڵاتی بەسەر بەشێک لە کوردستاندا مابوو، و نە کۆمەڵانی خەڵکی کوردیش قایل بە مانەوە لەو چوارچێوەیەدا بوون کە جگە لە بێمافی و داپڵۆسین، دەسکەوتێکی دیکەی بۆ بەدیاری نەهێنابوون. پڕ کردنەوەی ئەو بۆشاییە سیاسی‌یە کە لە کوردستان پێک هاتبوو، مەسەلەی بەدەستەوەگرتنی دەسەڵاتی سیاسیی کردبوە مەسەلەیەکی رۆژ.

ئێتر لەو رۆژانەدا مەسەلەی دەسەڵاتی سیاسی بۆ کورد بیرکردنەوە لە ئاسۆیەکی دوورەدەست نەبوو. هەموو دیاردەکان لەوە دەدوان ئاڵوگۆڕێکی گەورە لە ناوچەکەدا بەڕێوەیە. لە دۆزێکی وا دا ئامانجی ژێکاف لە سیاسەتی هیچ کام لە زلهێزەکاندا نەیدەتوانی پراکتیزە بوون بەخۆیەوە ببینێ.

پێشەوا قازی محەمەد وەک بیرکەرەوەی فیکری سیاسەتی کوردی کەشو هەوای ئەو رۆژانە بە "وەختی کارو فورسەت" نێودەباو دەڵێ:

"لە شەهریوەری 1320 فریشتەی ئازادی دەستگای دیکتاتۆری و فاشیستی رەزاخانی تێک شکاند. کورد سەری لەو هەموو فشارو ئەزییەتە کەمێ فارغ بوو، فەوری ئیحساسی کرد چۆن دەبێ لە فورسەت ئیستیفادە بکات، و رێگای سەلاحو دەست خستنی ئازادی ئەو میللەتە چیە و چیبکا. پیاوانێکی بەبیرو هۆش و بەشەرەف کە زۆر لەمێژ بوو خوێناوی دڵی خۆیان دەخواردەوە بۆ زەلیلی ئەو میللەتە دووکەڵ لە دەرونیان دەهاتە دەرێ زۆر زوو تەشخیسیان دا کە وەختی کارەو لەو فورسەتە دەبێ بەهرە وەرگیرێو ئەوە تەواو ئەو رۆژەیە کە پشتاوپشتمان چاوەڕوانی بوون. یەکجارو خێرا، بێوچان و راوەستان دەستیان بەکار کرد. حیزبی دێمۆکراتی کوردستانیان تەشکیل داو بە دەستوبرد خەریکی کاروباری میللی بوون و بە چاوێکی وردو بە دیققەت ئیحتیاجو پێداویستی کوردیان تەشخیس دا و بەدی کرد."[7]

سیاسەتی کوردی هەر ئەندازە بەدەستەوە گرتنی دەسەڵاتی سیاسیی بە پشتیوانی سۆڤیەتی بۆ نزیک دەبۆوە، بە هەمان ئەندازە هەستی بە گۆڕان لە ئامانجی ژێکافدا دەکرد. لێرەدا مەسەلە کەڵک وەرگرتن لە دەرفەتێک بوو کە لە هەلومەرجێکی قەیرانی و نائاساییی دا هاتبووە ئاراوە. بۆیە لەجێدا دەتوانین بڵێین دامەزرانی حیزبی دێمۆکرات وڵامێک بە مەسەلەی بەدەستەوە گرتنی دەسەڵاتی سیاسی بوو. تەرکیبی بەشدارانی یەکەم کۆنگرەی ئەو حیزبە بەڕوونی ئەو راستی‌یە نیشان دەدا. کاتێ لە پێکهاتەی یەکەم

ئەیوب ئەیوبزادە

کۆنگرەی ئەو حیزبە دەروانی، بەشداری و رێککەوتنێکی گشتی لە هەموو چینو توێژەکانی کۆمەڵی کوردەواری تێدا دەبینی. ئەو پێکهاتەیەش هەروا لە خۆڕاو بێ مەبەست لە دەوری یەک رێک نەخرا بوون. بەشداریدانی هەموو چینو توێژەکان لە دەسەلاتی سیاسیو بازنەی دەسەلات هۆکاری ئەو یەکیەتیە کۆمەلایەتییەی لە خۆ دەگرت.

لەو رۆژانەدا:

"رووداوەکان زۆر بەخێرایی بەرەو پێش دەچوون. لە رۆژی پێک هاتنی حیزبی دیمۆکرات لە 25ی گەلاوێژەوە تا 2ی رێبەندان کە کۆماری کوردستان راگەیەندرا تەنیا 160 رۆژ واتە کەمتر لە شەش مانگی خایاند."[8]

بەڵام هەر لەو 160 رۆژەدا بەخێراییو بێ نیوەبڕ کەشو هەوای سیاسی گۆڕانکاریی بەخۆیەوە دەدی و پارسەنگی هێزەکان هەردەم لە حاڵی گۆڕان دا بوو.

"لە 21ی سەرماوەزی 1324 (12ی دیسامبری 1945)دا لە تەورێز حکومەتی میللی ئازەربایجان بەرەسمی دەسەلاتی بەدەستەوە گرتبوو و حاکمییەتی دەوڵەتی مەرکەزی لە ئازەربایجان کۆتایی پێ هێنابوو."[9]

ئەمە یەکێک لە گرینگترین رووداوی دوای دامەزرانی حیزبی دیمۆکرات لە ناوچەکە دابوو. پێشەوا قازی محەممەد کە بە هەموو توانایەوە هەستی بەرپرسایەتی بەرانبەر بە چارەنووسی نەتەوکەی دەکرد، نەیدەتوانی هەروا سووک و هاسان لە حاند ئەم رووداوە گرینگەدا بەخێرایی تێپەڕ بێ.

پەرەگرتنی جووڵانەوەی گەلی ئازەری ئەگەر لە کاتێکدا لە باری سایکۆلۆژییەوە رۆڵێکی هاندەرانەو دڵخۆشکەرانەی بۆ کورد هەبوو ، لە هەمان کاتدا هەڵگری مەترسیی گەورەش بوو.

"لە سێپتامبری 1945، دەستەیەک لە رێبەرانی ئایندەی مەهاباد بە سەردان چوونە باکۆ. خانە خوێیەکەیان، سەروکوەزیری کۆماری ئازەربایجانی سۆسیالیسی شوورەوی پێکیشیی لەگەڵ کردن جاری دامەزراندنی دەوڵەتێکی کوردی وەدرەنگی بخەن تا ئەو کاتەی کوردەکان لە تورکیا و عێراقیش لە هەلۆیستێکی ئاوادا دەبن کە لەگەڵ دەوڵەتێکی ئەوتۆ کەون. ئەو پێی وابوو، تا ئەو دەمی ئارەزووەکانی کوردەکان دەکرێ بە رێگەی خودموختاری ئازەربایجان دا وەدی بێ. قازی محەممەد، لەسەر ئەوە سوور بوو کە کوردەکان پێیان خۆشە ستاتۆیەکی جوێ لە ئازەربایجانیان هەبێ و دژایەتی لەگەڵ ئەو پێشنیارە کرد و ئاکامی ئەوە بوو کە شوورەوییەکان چیدی پێیان لەسەر ئەو خاڵە دانەگرتو لەگەڵ سەربەخۆیی کوردی موافقەتیان کرد. ئەگەر چی قازی لە مانگی ئووتی 1945دا رووی لە کاربەدەستانی پلەی خوارووتری شوورەوی نابوو، وا وێدەچوو دەستەلاتدارانی بەرزتری ئەوی (APPARATCHIK) ئاگایان لەوە نەبووبێ کە ژێردەستەکانیان پێشنیاری قازییان بۆ ساز کردنی دەوڵەتێکی کوردی پەسند کردبێ. رەزایەتی هاسانی شوورەوییەکان لە باکۆ، لەگەڵ ئەوەشدا دەیسەلمێنێ کە دیمۆکراتەکان سەرچاوەی راستەقینە بوون بۆ بەرەنگاربوونەوە لەگەڵ پێشنیارێکی ئەوتۆ. بە لایەنی کەمەوە ئەگەر ئەو باسە لەلایەن کاربەدەستانی شوورەوی را دەستبەجێ بە هێند نەگیرابا، وێناچێ ئاوا بە هاسانی لە باکۆ ملیان دابا.

www.helwist.com

ئەیوب ئەیوبزادە

دوشداماني ديمۆكراتەكان بەوەش را دەردەكەوێ كه دواتر پيشەوەريش لەو لێدوانه سێ قۆڵييەدا بەشداری كرد كه لەلايەن شووروەوی را رێكخرابوو بۆ ئەوەی بزانن بۆچی كوردەكان برياريان دا سەربەخۆيی رابگەيەنن. كونسولی شووروەوی كرانسنيك (KRASNIK) بەبيستنی بۆچوونی كوردەكان باسەكەی ديزە بەدەرخۆنه كردو لەسەری نەرۆيی. لەگەڵ ئەوەشدا ديموكراتەكان هەروا نارازی بوونو پاش چەندين حەوتووش دوای راگەياندنی كۆمار له ژانڤييەی 1947، بەرەسمی ددانيان به مهاباد دا نەهێنا".[10]

"كاتێ له 19ی خەزەڵوەری 1325دا، لەلايەن پيشەوەریو فرقەی ديموكراتەوە برياری دامەزراندنی كۆماری خودموختاری ئازەربايجان درا، له كۆی سەدويەك نوێنەر، 5 نوێنەری كورديش بۆ بەشداربوون له ئەنجومەندا بانگهێشتن دەكرێن. له جەريانی قسەو باسەكانی ناو ئەنجومەنی ميللی ئازەريەكاندا بۆيان دەردەكەوێ: رێژيمی ئازەربايجان دەيهەوێ هەر چەشنه دەسەڵاتو ئيمتيازێك له كوردان بستێنێتەوە و كوردەكانيش كه ئەوەيان ديت، بۆ مەهاباد گەڕانەوە."[11]

لەلايەكی ديكەشەوە له دوای پێكهێنانی كۆماری ئازەربايجان، كاربەدەستانی سۆڤيەتيش نەياندەتوانی تەنانەت ئەگەر تەنيا به خاتری بەرژەوەنديی كۆماری ئازەربايجانيش بووبێ كەڵەوەكێشی لەگەڵ بيری سەربەخۆييخوازيی كورد بكەن. بوونی سنووری هاوبەش و شەڕو پێكدادانەكانی رابردووی نێوان ئەو دوو گەله، دەيتوانی مەترسیيەكی گەورە لەسەر ئاسايشی ئەمنی ئازەربايجان دابنێ.

هاتنه ئارای ئەم بارودۆخه نوێيه، هەنگاوەكانی پێشەوای بۆ بەدەوڵەت بوونی كورد خێراتر كرد و له رۆژی 29ی بەفرانباری 1324- 1946/1/19 له مزگەوتی سووری مەهاباد له كۆبوونەوەيەكی گەورەی جەماوەری روو له ئەندامانی نەتەوەی دەكا و دەڵێ:

"دنيای ئەورۆ دنيای تەنازوعی بەقايه و هەر نەتەوەيەك دەيەوێ بۆ خۆی سەربەست بێ. ئەی نەتەوەی كورد! ئەگەر كوردستان بييەوێ له رۆژی پيداويستدا چەند هەزار لاو گەنج موسەلەح بكاو بۆ ديفاع له نيشتمانی خۆشەويست ئامادە بكرێ ئايا كورد ئەو ئيستيعدادەی هەيه كه كوڕ و خۆشەويستی خۆی بۆ مەيدانی كارزار بنێرێ؟"[12]

"بەم جۆره هەم له باری هەلومەرجی گشتی ئێرانەوەو هەم له باری هەلومەرجی تايبەتی كوردستانەوە زەمينه بۆ ئەوە كه خەڵك دەسەڵاتی سياسيی بەدەستەوە بگرێ ئامادە بوو، تەنيا پێويست بوو شكڵو مەوجووديیەتی ئەو دەسەڵاته بەرەسمی رابگەيەندرێ".[13]

لەو قۆناغەدا سياسەتی حەكيمانەی پێشەوا دوو مەبەستی سەرەكيی گرينگی پێكا. لەلايەك رووبەرووی ئەو سياسەتەی باقرۆفو سەرانی فرقەی ئازەربايجان بۆوە كه دەيانەويست كوردستان و دۆزەكەی بكەنه پاشكۆيەكی ئازەربايجان، لەلايەكی ديكەشەوە بەوپەڕی وشيارییەوە نەيهێشت سۆڤيەت وەك تاقه پشتيوانی كورد له كيس بچێ. هەڵبەت بەبێ ئەوەی بەرژەوەنديی كوردی قوربانی كردبێ. بۆيه ئەگەر گەلێك جار له دوو توێی ئەم نووسينەدا باس له رێبەر بوونی پێشەوا دەكرێ، مەبەست پێداهەڵگوتنێكی دوور له راستی و سۆزاوی نيه، بەڵكوو دان نان به واقعييەتێكی مێژووييه. جۆری برياردان لەو جۆره

مافی بڵاوكردنەوەی ئەم بابەته بۆ نووسەر پارێزراوە

ئەیوب ئەیوبزادە

کات و ڕۆژانەیە کە چارەنووسی نەتەوەیەک بۆ هەمیشە دێنێتە گۆڕاندن و کەسایەتی‌یەک لەلای نەتەوەیەک دەکات بە ڕێبەر.

حیزبی بڕیاری گەورە

دامەزرێنەر و ڕێکخەری کۆماری کوردستان، حیزبی دێمۆکراتی کوردستان بە ڕێبەرایەتیی پێشەوا قازی محەمەد بووە. ئەو حیزبە بە ڕاگەیاندنی کۆمار وەک دەزگای سەروەریی نەتەوە، ئاستی ویست و داواکارییەکانی، پێی نایە بەرزترین گوتاری نەتەوەخوازی‌یەوە. ئیتر کۆمار و ستروکتورەکەی، چیتر نەیدەتوانی تەعبیرێک بێ لە داخوازگەلێکی گچکەی وەک "ئەنجومەنی ئەیالەتی‌و ویلایەتی"ی سەردەمی شۆڕشی مەشرووتەی ئێران. هەر بە هەمان شێوە ئەو قەوارەیە گەلێک بە بەری پەسندکراوی یەکەم بەیاننامەی ڕاگەیاندنی دامەزرانی حیزبیش تەنگ بوو. کۆمار لە کوێ و "ئەنجومەنی ئەیالەتی‌و ویلایەتی" کە لە ڕاستی دا شتێک بوو لە چەشنی شورای شارو گوندەکانی ئێستا، لە کوێ؟!

هەڵوەشانەوەی ژێکاف و دامەزراندنی حیزبی دێمۆکرات بەمانای ئاوابوون و دوور کەوتنە لە بیرو ئامانجی نەتەوەخوازی نەبوو.بوونی دەوڵەتێکی گشتگری نەتەوەیی کە هەموو بەشە بەزۆر لێک دابڕاوەکانی کوردستان بخاتە سەر یەک، هیواو ئاواتی هەرە بەرزی تێکۆشەرانی ژێکاف و حیزبی دێمۆکرات بوو.

ژێرخانی فیکریی پێکهێنەرانەی هەر دوو حیزب سەر بە یەک بنەماو ڕەوتی فیکری بوون. بیری ڕامالێنی هێزی داگیرکەر لە هەموو پارچەکانی کوردستان و بونیاتنانی دەوڵەتێکی گشتگری نەتەوەیی، بۆ هیچ کامیان جێگای گومان و دوودڵی نەبوو. ئەوەی لەو نێوەدا دەبووە خاڵی لێک جیاکەرەوەیان چۆنیەتیی کەڵک وەرگرتن لەو کەشو هەوایە بوو کە لەو قۆناغەدا بۆ کورد ڕەخسابوو.

بە ڕاگەیاندنی کۆمار، جارێکی دیکە بیرو ڕوحی ژێکاف سەری لە قاوغی بەرنامەی یەکەم کۆنگرەی حیزبی دێمۆکرات هێنایە دەرێ و بە کردەوە ئاویتەی گوتاری حیزبی دێمۆکرات بووە و لە کۆماردا خۆی دیتەوە. بەو جیاوازی‌یە ئەم کیانە لە جێگای کیانێکی گشتگر بۆ هەموو پارچەکانی کوردستان، تەنیا توانی لە بەشێک لە نیشتمانی کورد ئۆقرە بگرێ و چاوی بە دنیای ڕوون هەڵبێ.

"دروشمی دێمۆکراسی بۆ ئێران‌و خودموختاری بۆ کوردستان لە ڕۆژی دامەزرانی حیزبی دێمۆکراتی کوردستانەوە تا ڕۆژی ڕاگەیاندنی کۆمار بووە. بە ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان مانەوەی دروشمی دێمۆکراسی بۆ ئێران لە بەرنامەی حیزبی دێمۆکرات دا بوو بە مێژوو. ئەو سا کۆماری کوردستان ئەرکی ئەوەی نەبوو دیموکراسی بۆ ئێران دابین بکات."[14]

شرۆڤە کردنی باسی سەربەخۆیی کوردستان لە کرۆنۆلۆژییەکەیدا ئەو ڕاستیەمان پێدەڵێ کە دامەزرانی کۆمار هەلومەرجو ڕەوتی سیاسی و کۆمەڵایەتیی وڵاتەکەی خۆیان و دەوروبەریان بەباشی لەبەر چاو بووە. هەوڵ بۆ کوردستانێکی سەربەخۆ لە لایەن ژ.ک بڕیاری ویژدانی ئاگای نەتەوە بووە. گۆڕینی ژ.ک بە حیزبی دێمۆکرات و دواتر ڕاگەیاندنی مەرامنامەکەی پاشەکشەیەکی کاتی بۆ لەنێوبردنی ترس و

ئەیوب ئەیوبزادە

گومانێک بوو کە ڕووسەکان لە سەرهەڵدانی نەتەوەیی گەلانی ناوچەکە و یەک لەوان لە کوردستان بوویانە. ڕاگەیاندنی کۆماری کوردستان نیشانەی ئەوپەڕی متمانە بەخۆیی پێشەواو ڕێبەرانی سیاسیی کوردستانە کە بە نەبوونی دەسەڵاتێکی ناوەندی و هێزی دەوڵەتانی هاوپەیامانان لەو بەشەی کوردستان و گونجاویی هەلومەرجەکان ئەو دەرفەتە مێژووییەی ڕەخساند کە کورد کۆماری سەربەخۆی کوردستان دامەزرێنێ. کۆمارێک کە هەموو دەزگای مودێرنی سەردەمی هەبوو و بۆی لوا کە حاکمییەتی نەتەوەیی لە بیچمی کۆمارێکی دێمۆکراتیکدا دامەزرێنێ.

کۆماری کوردستان بەپێچەوانەی کۆماری ئازەربایجان، کۆمەڵێک تایبەتمەندیی خۆی هەبوو کە ڕێگەی دەدا بە کورد خۆی لە حکوومەتی بێدەسەڵاتی تاران جیا بکاتەوە. لەو کاتەدا هیچ دەسەڵاتدارێکی حکومەتی تاران یان حیزبی سەرتاسەری ئێرانیخواز و توودەیی لە کوردستان دا نەبوو کە شوێن بخاتە سەر ڕەوتی ڕوو لە گەشەی سەربەخۆییخوازیی کورد.

بیری بەدەوڵەت بوون لەنێو کورددا بێ پێشینە نەبوو. سمکۆ، شیخ عوبەیدوللا، ئیحسان نوری پاشا،... بەر لە کۆمەڵەی ژێکاف فکری سەربەخۆیی کوردستانیان لە مێژوودا تاقی کردبۆوە . ئەو هەوڵانە دەبێتە ژێرخانێکی فیکریی بەهێز و دەوڵەمەند بۆ ئەوەی پێشەوا کوردستان بە ئاڵا و بە دەوڵەت و چوارچێوەی جوغرافیایی خۆیەوەی پێناسە بکات و وەک دۆزێکی سەربەخۆ لەگەڵی دا هەڵس و کەوت بکات.

---

[1] ڕووداوەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە بەڵگەنامەی سۆڤیەتی دا "1945-1947" د. ئەفراسیاو هەورامی ل 21.
[2] حەسەن ئەرفەع. کوردەکان. وەرگێرانی حامید گەوهەری ل 100
[3] تاریخ معاصر کرد. مک داول. مترجم ابراهیم یونسی ص 397.
[4] تاریخ معاصر کرد. مک داول. مترجم ابراهیم یونسی ص 397.
[5] پێوەندییەکانی کۆماری کوردستانو کۆماری ئازەربایجان... ل 71
[6] ("کوردستان" ژمارە 30 دووشەممە 12ی خاکەلێوەی 1325
[7] ڕۆژنامەی "کوردستان" ژمارە 10و 11. نوتقی جەنابی پێشەوا ڕەئیس جمهوری بەرزی کوردستان.

[8] چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادی. دوکتور قاسملوو ل 24
[9] چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادی. دوکتور قاسملوی نەمر. ل 28
[10] پێوەندییەکانی کۆماری کوردستانو کۆماری ئازەربایجان... ل 68و69
[11] کردها و کردستان درک کنیان ل 133.
[12] "کوردستان" ژمارە 22 ساڵی یەکەم دوشەممۆ 13ی ڕەشەمەی 1324- میتینگ لە مزگەوتی سور گردەوەکۆی حەسەنی قازی.
[13] چل ساڵ خەبات لە پێناوی ئازادی. کورتە مێژووی حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی ئێران لە نووسینی دوکتور قاسملوو. ل 28.
[14] پروانە وتاری: مامۆستا حەسەنزادەو پۆلیمیکی سیاسی لە نووسینی کاک حەسەن ئەیوبزادە.

مافی بڵاوکردنەوەی ئەم بابەتە بۆ نووسەر پارێزراوە